

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – סוכה, עמ' 471-488

שיעור לה

"מתקנים שם תיקון גדול" – בשמחת בית השואבה ובהקהל

(סוכה נא ע"ב)

מבוא

- א. שמחת בית השואבה
1. "התיקון הגדול" והזמנים
2. הזיזים, הבליטות והגזוזטרה
- ב. הבימה ותקיעה בחצוצרות בהקהל
1. בעזרת נשים או בהר הבית
2. כשמעמד הקהל חל בשבת
- ג. מטרת התקיעה בחצוצרות בהקהל
- ד. שימוש בגזוזטראות בשמחת בית השואבה ובמעמד הקהל

א. שמחת בית השואבה

1. "התיקון הגדול" והזמנים

במשנה (ה, א; נא ע"א) נאמר:

מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנים שם תיקון גדול.

בגמרא (נא ע"ב):

מאי תיקון גדול? אמר ר' אלעזר: כאותה ששינינו (משנה מדות ב, ה) "חלקה היתה בראשונה והקיפיה גזוזטרא, והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה, ואנשים מלמטה [כדי שלא יהו מעורבין]".

במשנה במידות מתואר שבתחילה הייתה עזרת נשים חלקה ללא גזוזטראות, ואחר כך מתואר השלב האחרון בו הוחלט להוסיף גזוזטרא מסביב לעזרת נשים, כדי שנשים ישבו למעלה וגברים יהיו למטה. בדרך זו נמנעה קלות הראש שהייתה קודם לכן. בתחילת אותה המשנה נזכר גם מידות השטח של עזרת נשים ומה היה בה:

עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב מאה ושלשים וחמש. וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות.

השטח של עזרת נשים לא היה גדול ובתוכו היו עוד ארבעה לשכות שתפסו חלק מהמקום. בברייתא שהובאה בגמרא (שם) מפורט יותר התקנות שעשו לשמחת בית השואבה:

תנו רבנן:

בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש.

התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש.

התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.

היו אם כן שלושה שלבים. בתחילה הנשים היו בפנים, בעזרת נשים (כך פירש רש"י). הגברים היו בחוץ, ברחבה של הר הבית ובחיל. סדר זה גרם לקלות ראש, ותיקנו תקנה אחרת, הפוכה. הגברים יהיו בעזרת נשים, ונשים תהיינה בחוץ. תקנה זו לא גרמה לשום שינוי פיזי במבנה הבית, אך עדיין הייתה קלות ראש. התקנה האחרונה הייתה לבנות גזוזטראות כדי שנשים תהיינה למעלה על הגזוזטראות, וגברים יהיו למטה בתוך עזרת נשים. סדר זה מנע את קלות הראש.

בתוספתא (ד, א) מוצג העניין כך:

בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים רואין מבפנים ונשים רואות מבחוץ. וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש, עשו שלש גזוזטראות בעזרה כנגד שלש שלש רוחות, ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה, ולא היו מעורבין.

בתוספתא מוצג מה היה בראשונה, וכן הגזוזטרה מתוארת באופן מפורט יותר, ושהנשים ישבו למעלה בגזוזטרה. השלב בו נשים יושבות בחוץ ואנשים בפנים, לא נזכר. רש"י (נא ע"ב ד"ה וחלקה, וד"ה והקיפה) הסביר:

חלקה היתה – העזרת נשים בראשונה, ולא היו זיזין יוצאין מן הכתלים. והקיפה גזוזטרה – נתנו זיזין בכתלים בולטין מן הכותל סביב סביב, וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות לווהין שקורין בלנ"ק, כדי שיהיו נשים עומדות שם בשמחת בית השואבה ורואות. וזהו תיקון גדול דקתני מתניתין שמתקנין בכל שנה.

לפי רש"י "התיקון הגדול" הוא התיקון הפיזי שהיו מתקנים בכל שנה – הנחת הלוחות על הזיזים.¹ ייתכן גם שרש"י פירש ש"התיקון הגדול" הוא תיקון רוחני, מוסרי, שהנשים עומדות למעלה ורואות משם את השמחה.² הר"ד (סוכה שם) הוסיף שמלבד הגזוזטראות "היו לה מחיצות סביב ועשויות כמין סריגי חלונות, שהנשים בפנים רואות מבחוץ ושבוהין לא יוכלו לראות מבפנים", אך לא נזכר במפורש שהיו גם מחיצות. הרמב"ם (פירוש המשנה, ה, ב) הסביר מהו התיקון הגדול:

תיקון גדול, כלומר גדול התועלת, והוא שהיו מכינים מקום לנשים ומקום גדור לאנשים, ומקום הנשים למעלה על מקום האנשים גבוה ממנו כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. וכשאצייר את העזרה בכללותה במקומו תתבאר לך עזרת נשים וזולתה משאר המקומות.

לפי הרמב"ם ה"תיקון גדול" הוא התיקון המוסרי שעשו בעזרת נשים. במשנתנו נאמר ש"במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים, ומתקנים שם תיקון גדול". הרמב"ם (הל' לולב ח, יב):

וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו.

הרמב"ם כתב ש"היו מתקנין במקדש", אך לא כתב היכן במקדש. נראה שהרמב"ם סמך על דבריו (הל' בית הבחירה ה, ט) שהגזוזטרה הזו הייתה בעזרת נשים, וכאמור גם בפירוש משנתנו ציין זאת. כמו כן משמע

1 רש"י (נד ע"ב ד"ה והיכי דמי כגון שחל יום טוב הראשון בערב שבת) הזכיר: "דשמחת בית השואבה לא דחיא יום טוב, כדתנן: מוצאי יום טוב...". רש"י (נה ע"א ד"ה אומרים הבו לה') הסביר מדוע הלוויים היו אומרים ביום הראשון של חול המועד את הפרק "מזמור לדוד הבו לה' בני א-לים הבו לה' כבוד ועז" (תהילים כט) – "כל המזמור על שם שהיום תחלת שמחת בית השואבה – דהיינו, כבוד ועוז".

2 הגמרא (נא ע"ב) שאלה: "היכי עביד הכי? והכתיב 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל!' (דברי הימים א, כח, יט)? אמר רב: קרא אשכחו ודרוש...". הרב צבי יהודה קוק, גליון הש"ס (שם) כתב: "ואין זה סתירה לקביעות של הכל בכתב, ולא למה שהדורות הקודמים לא עשו הבדלת גדר זה שהוא לפי שליטת היצר במצב הדורות. והלימוד ממקרא זה הוא על מציאות צורך זה של הבדלת גדר זה בכלל".

מדברי הרמב"ם בהלכה שה"תיקון הגדול", הוא התיקון הפיזי. עוד כתב הרמב"ם בהלכה שתיקנו את הגזוזטרה בערב יום טוב הראשון, ובמשנה כתוב שעשו זאת במוצאי יום טוב ראשון. נראה להסביר כך את הרמב"ם: ההפרדה בין הנשים לבין הגברים הייתה במוצאי יו"ט הראשון, וזהו התיקון הגדול המוסרי. את התיקון הפיזי – בניית הגזוזטרות, עשו בערב יום טוב.

2. הזיזים, הבליטות והגזוזטרה

רש"י (נא ע"ב ד"ה חלקה) כתב שבתחילה עזרת נשים הייתה חלקה "ולא היו זיזין יוצאין מן הכתלים". אחר כך כשתיקנו להקיף בגזוזטרות כתב רש"י (ד"ה והקיפיה גזוזטרא): "נתנו זיזין בכתלים בולטין מן הכותל סביב סביב, וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות". משמע שהזיזים היו קבועים בכתלים, ואת הלוחות – הגזוזטראות, היו שמים רק במוצאי החג לקראת שמחת בית השואבה, ויש להניח שלאחר השמחה, פירקו אותם. במשך השנה העזרה לא הייתה מוקפת בגזוזטרה. מהרמב"ם (הל' בית הבחירה ה, ט) משמע אחרת:

עזרת נשים היתה מוקפת בגזוזטרה כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבבין.

הרמב"ם תיאר בהלכות בית הבחירה את מבנה הבית, ומכאן שהגזוזטרה הייתה קבועה כל השנה. דברי הרמב"ם הללו סותרים לכאורה את דבריו, שבכל שנה בערב יום טוב הכינו את הגזוזטראות הללו. הרא"ה קוק (שו"ת אורח משפט, סי' לה, עמ' מו-מז) הסביר שלפי הרמב"ם אכן הגזוזטרה הייתה קבועה בעזרת נשים, אך לקראת שמחת בית השואבה היו מוסיפים ומשכללים את המחיצות, כדי למנוע את ההתערבות של הגברים והנשים.

על הסבר זה קשה, מדוע הרמב"ם בהל' לולב שם, לא כתב שהתיקון שנעשה במקדש בערב יום טוב, נועד רק לחזק את הבניין הקבוע שקיים כל השנה? נראה להסביר את הרמב"ם כך. לו הרמב"ם (הל' בית הבחירה ה, ט) היה רוצה להבהיר שבעזרת נשים הייתה גזוזטרה קבועה, הוא לא היה צריך להוסיף את הנימוק "כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבבין", שהרי נימוק זה שייך רק בשמחת בית השואבה. אשר על כן הרמב"ם (הל' לולב ה, יב) כתב שבכל שנה בערב יום טוב היו מתקינים את הגזוזטרה.

על פי הדברים הללו ניתן גם לפרש את דברי הרמב"ם (הל' עבודה זרה ו, י) שפסק על פי ר' אליעזר בן יעקב:

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות, אע"פ שהוא בבנין ואינו עץ נטוע. הרחקה יתירה היא שנאמר "כל עץ" (דברים טז, כא). אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו ולא של עץ.

הראב"ד (שם) כתב:

אמר אברהם. לשכת העץ? בית היתה. בימה של עץ שעושין למלך בשעת הקהל? לשעתה היתה. גזוזטרא שהקיפו בעזרת נשים בשמחת בית השואבה? לשעתה היתה.

הראב"ד הסביר בעקבות דברי הרמב"ם את קיומם של שלושה מבנים של עץ במקדש. לפי דברי אבא שאול (משנה מידות ה, ד) לשכת העץ הייתה לשכת הכהן הגדול, והיא הייתה בית קבוע, ומה שנאסר הוא אכסדרה כדרך שעושין בחצרות. הבימה של המלך בהקהל שניצבה שם רק בעת המעמד, וכן הגזוזטרה של שמחת בית השואבה שניצבה שם במשך כל ימי החג, היו זמניים. מכאן שבמשך השנה העזרה לא הייתה מוקפת גזוזטרה.

הרמב"ם (הל' בית הבחירה א, ט) כתב במקום נוסף בעניין זה:

ואין בונין בו עץ בולט כלל, ...ואין עושים אכסדראות של עץ.

הראב"ד (שם) השיב אחרת על שאלותיו:

אמר אברהם. והלא לשכת כהן גדול של עץ היתה? ובשמחת בית השואבה הקיפו כל העזרה גזזטרה?
אלא לא אסרה תורה "כל עץ" אלא אצל מזבח ה' והיא עזרת כהנים משער ניקנור ולפנים, אבל בעזרת
נשים ובהר הבית מותר.

בשני המקורות הראב"ד לא השיג על הרמב"ם אלא פירש ודייק את דבריו. אך לכאורה הסברי הראב"ד
סותרים זה את זה, שהרי על פי דבריו בהל' בית הבחירה יהיה מותר לכתחילה להעמיד גזזטרה בעזרת נשים
בשמחת בית השואבה, ואילו על פי דבריו בהל' עבודה זרה משמע שרק באופן זמני יהיה מותר. אלא
שהרמב"ם (הל' בית הבחירה א, ט) כתב שאסור לעשות עץ בולט שהוא קבוע בקיר. על זה כתב הראב"ד
שבעזרת נשים מותר לכתחילה. מכאן שלפי הרמב"ם ייתכן שהיו זיזים קבועים מעץ ועליהם היו מניחים בכל
שנה בשמחת בית השואבה את הלוחות. הראב"ד לא הזכיר בדבריו כאן את הבימה של המלך בהקהל, כי היא
לא הייתה קבועה.

ע"פ דברינו, רש"י והרמב"ם מסכימים שהזיזים בכתלים היו קבועים במשך כל השנה, ורק לקראת שמחת
בית השואבה היו מרכיבים את הלוחות כדי שיהיה מקום לנשים. לפי רש"י היו מכינים את הבימה במוצאי
יום טוב סמוך למעמד הקהל, ולפי הרמב"ם היו מכינים את הבימה בערב יום טוב. לפי הראב"ד מותר
לכתחילה לבנות בעזרת נשים עץ בולט – זיזים בקירות, והיו מניחים עליהם את הקרשים לקראת שמחת
בית השואבה ואחר כך היו מפרקים אותם.

ב. הבימה ותקיעה בחצוצרות בהקהל

1. בעזרת נשים או בהר הבית

הראב"ד הזכיר את הבימה של המלך בהקהל, שגם היא הייתה בעזרת נשים. מעמד הקהל היה מתקיים בחג
הסוכות שבמוצאי שמיטה במקדש. המלך היה קורא את התורה בפני כל העם. במסגרת זו היו מעמידים
בימה של עץ, כאמור בתוספתא (סוטה ז, יג):

במה של עץ היו עושין לו בעזרה, ויושב עליה. ר' אליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית, שנאמר: "ויקרא
בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור ועד מחצית היום... ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ
אשר עשו לו לדבר... ויפתח עזרא הסופר לעיני העם..." (נחמיה ח, ג-ה).

לפי תנא קמא המעמד היה מתקיים בעזרה היינו בעזרת נשים, ואילו לפי ר' אליעזר בן יעקב המעמד היה
מתקיים בהר הבית. ר' אליעזר בן יעקב חי בזמן הבית ושנה את מסכת מידות (ירושלמי יומא ב, ב; בבלי
יומא טז ע"א). פעמיים הוא אמר על לשכות בית המקדש: "שכחתי מה היתה משמשת" (משנה מידות ב, ה;
ה, ד). אחי אמו היה כהן שהיה שומר במקדש (משנה מידות א, ב), וייתכן שהוא הכיר מקרוב יותר את מה
שהיה בין הכהנים. לפיו, המעמד שעזרא קיים בתחילת ימי הבית השני לאחר חנוכת החומה, היה מעין מעמד
הקהל, מאחר שהוא התקיים בא' בתשרי, אך יש ללמוד ממנו הלכות.³

ניתן להסביר שאין מחלוקת גורפת בין תנא קמא לבין ר' אליעזר בן יעקב. היו שנים בהם המעמד היה
מתקיים בעזרת נשים, והיו שנים בהם המעמד היה מתקיים בהר הבית. כנראה הדבר היה תלוי במספר

3 בעניין זה בהרחבה בספרי: "הקהל ומועדי תשרי בבית שני", חגי יהודה וישראל, עמ' 186-194.

המשתתפים, מאחר שבהר הבית יש מקום לקהל רב יותר מאשר בעזרת נשים. אך יותר נראה שהמחלוקת היא עקרונית. בגמ' (תמיד כח ע"ב) נאמר:

תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה? תלמוד לומר: "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך" (דברים כא, טז).

לפי ר' אליעזר בן יעקב אין לבנות שום מבנה של עץ בעזרה, ולכן תמיד מעמד הקהל היה ברחבת הר הבית ולא בעזרת נשים.

2. כשמעמד הקהל חל בשבת

בגמרא (סוטה מא ע"א-ע"ב) נאמר שכדי לשלול את האפשרות שמעמד הקהל יתקיים ביום טוב האחרון, נאמר בתורה שהמעמד יהיה בחג הסוכות "בבוא כל ישראל" (דברים לא, יא), מאתחלתא דמועד. מעמד הקהל היה ביום הראשון של חול המועד.

האם הוא היה ביום או בלילה? בתוספתא (סוטה ז, טו) נאמר: "אותו היום כהנים עומדין בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהם תוקעין ומריעין ותוקעין". משמע שהמעמד היה ביום.⁴ אך ע"פ התוספות (סוטה מא ע"א ד"ה כתב) המעמד היה מתקיים במוצאי יום טוב ראשון.⁵

כשהיום הראשון של סוכות חל ביום שישי, והיום הראשון של חול המועד הוא שבת. האם היו מקיימים את מעמד הקהל בערב שבת או ביום השבת? במשנה (מגילה א, ג) ובתוספתא (מגילה א, ו) נאמר: "...והקהל מאחרין ולא מקדימין". המעמד נדחה למוצאי שבת או ליום ראשון. בגמ' (מגילה ה ע"א) הוסבר רק מדוע לא מקדימים לקיים המעמד לפני החג, כי אין זה זמנו. מדוע המעמד נדחה? מדוע לא מקיימים אותו בשבת? בירושלמי (מגילה א, ד) נאמר:

רבי בא בריה דרבי חייה בר בא אמר: מפני התקיעה.

רבי יצחק בי רבי חייה אמר: מפני הבימה.

לפי ר' בא בריה דרב חייה בר בא, דחו את המעמד כי היו תוקעים בו בחצוצרות ואסור לתקוע בשבת על מנת להקהיל את העם.⁶ תיאור התקיעה בחצוצרות לקראת מעמד הקהל מופיע בתוספתא (סוטה ז, טו):

אותו היום כהנים עומדין בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהם תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות אומר: דומה זה שאין כהן הוא. שכן גדול היה ליושבי ירושלם שמשכירין חצוצרות בדינר זהב.

אמנם בפרשת הקהל (דברים לא) לא נאמר שיש לתקוע בחצוצרות על מנת להקהיל את העם, אך ייתכן שחכמים למדו זאת מפרשת החצוצרות שם נאמר שיש להקהיל את העם באמצעות החצוצרות (במדבר י, ז).

לפי ר' יצחק בר חייה דחו את מעמד הקהל מפני שאסור להכין את הבימה עליה עמד המלך בשבת. על תשובת ר' יצחק שאלה הגמרא שאלה והשיבה שתי תשובות:

4 כך כתבו גם: הרמב"ם, פירוש המשנה סוטה ז, ח; חינוך, מצווה תריב.

5 כך כתבו גם: ילקוט שמעוני (תורה, פרשת וילך רמז תתקמ); מאירי (מגילה ה ע"א; סוטה לב ע"א); הרב יהונתן מלוניל (משנה מגילה א, א); הרב אשתורי הפרחי (כפתור ופרח, פרק כה); הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל – יכין, סוטה, ז, ח) כתב שמעמד הקהל היה מתקיים בערב ב"ליל שקודם יום ב' דסוכות".

6 בגמרא (נד ע"ב) נזכרה האפשרות שיום טוב הראשון של סוכות יחול בערב שבת, ורש"י (ד"ה והיכי דמי) כתב ששמחת בית השואבה לא דוחה יום טוב, ותוס' (ד"ה כגון) כתבו שהכוונה היא שהתקיעות של שמחת בית השואבה לא דוחות יום טוב. המהרש"א (שם) כתב שהרי נאמר במפורש במשנה (נא ע"א) "החליל של שואבה אינו דוחה לא שבת ולא יום טוב", אך מאחר שהיה מקום לפרש ש"דוקא חליל וכלי שיר הצריכין תיקון תדיר גזור, אבל התקיעות דוחות כמו התקיעות דלהבטיל ולהבדיל דדוחות יום טוב דאינן נמי אלא מדרבנן להכי הוצרך לפרש תלמודא דהכא דאית ליה בפשיטות דלא דחי".

ויעשו אותה מאתמול? [א] שלא לדחוק את העזרה. [ב] אמר רבי מתניה: על שם 'לא תטע לך אשירה כל עץ'.

שאלה הגמרא למה שלא יכינו את הבימה מערב יום טוב – ביום חמישי? התשובה הראשונה היא שאין להכין את הבימה בעזרת הנשים מערב יום טוב, כי בחג סוכות היו עולי רגל רבים, וגם ככה עזרת נשים היא מקום קטן יחסית, ומיקומה של הבימה יצמצם את המקום עוד. לפי רבי מתניה אם הבימה תעמוד יותר מיומיים בעזרת נשים יעברו על איסור "לא תטע לך אשירה כל עץ" (דברים כא, טז). לפי ההסבר הראשון הסיבה היא מעשית, פרקטית, ולפי דברי רבי מתניה הסיבה היא מהותית יותר.⁷

הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ז) פסק:

יום הקהל שחל להיות בשבת, מאחרין אותו לאחר השבת, מפני תקיעת החצוצרות והתחניות שאינן דוחים שבת.

הרמב"ם הכריע כדברי רבי בא בריה דרבי חייה בר בא, ולפיו הסיבה היא האיסור לתקוע בחצוצרות. הרמב"ם לא נימק מדוע הוא הכריע כהסבר זה ולא כדברי ר' יצחק שדוחים את המעמד בשל הבימה.

הראב"ד (שם) השיג:

...ופרשו בירושלמי מפני הבימה שבעזרה. ויעשו אותה מערב י"ט? שלא לדחוק את העזרה, שמענו מכאן שאין מעכב את התקיעות כאשר כתב.

הכסף משנה (שם בהסברו השני) שאל, הלא דברי הרמב"ם אף הם מהירושלמי לדעת אחד מהאמוראים, "ולא עוד אלא שאפשר שר' יצחק לא לחלוק על ר' בא אתא אלא להוסיף ולומר שעוד יש טעם אחר בדבר". ואם כן, מדוע השיג הראב"ד על הרמב"ם? נראה שהרמב"ם היה מוכרח לפסוק כמו ר' בא שבירושלמי, ולא כר' יצחק בירושלמי. משום שהרמב"ם שם (הל' חגיגה ג, ד) פסק:

כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאים בימה גדולה, ושל עץ היתה, ומעמידים אותה באמצע עזרת נשים.

לפי הרמב"ם הבימה כבר הייתה מוכנה מערב יום טוב, ובשעת המעמד היו מכניסים אותה פנימה. אין צורך להתקין ולבנות אותה. אשר על כן, הרמב"ם לא כתב שהדחייה של מעמד הקהל שחל בשבת היא בשל הבימה, אלא בשל העובדה שאי אפשר לתקוע בחצוצרות. הראב"ד לא קיבל את דבריו, מאחר שהתקיעות במעמד הקהל אינן הכרחיות ומהותיות לגופה של המצווה. ניתן להקהיל גם ללא תקיעות.

נראה שרש"י ותוספות חלקו במחלוקת דומה. בגמרא (מגילה ה"א) נאמר שאם מעמד הקהל חל בשבת "מאחרין ולא מקדימין". רש"י (ד"ה וחגיגה) כתב:

אם חל יום טוב בשבת דוחין שלמי חגיגה למחר, שהרי יש לה תשלומין כל שבעה. וכן הקהל את העם שהיה בשנה ראשונה של שמטה במוצאי יום טוב האחרון של חג,⁸ כדכתיב "מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה" (דברים לא) כדאמרינן במסכת סוטה (מא, א), שהיה המלך קורא בתורה ספר משנה תורה, וכל העם חייבין לבוא ולהביא את טפם, כדכתיב "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (דברים לא, יב).

7 בגמ' (מגילה לב ע"א) נאמר: "אמר רבי זירא אמר רב מתנה: הלוחות והבימות אין בהן משום קדושה". רש"י (ד"ה בימה) כתב: "שהיו עושין למלך בפרשת המלך, כדאמרינן במסכת סוטה (מא, א)".

8 רש"י כתב שמעמד הקהל היה במוצאי יום טוב האחרון. אין זה תואם לדברי הגמ' (סוטה מא ע"ב) שהמעמד היה מתקיים במוצאי יום טוב הראשון. ראה: דוד הנשקה, "אימתי הוא זמנו של הקהל?", בתוך: ספר הקהל, עמ' 462-435.

ובשבת אי אפשר, ומעבירין אותו למחר, ובגמרא ירושלמי מפרש: דהא דלא עבדינן ליה בשבת – מפני הבימה, כדתנן: בימה של עץ היו עושין למלך בעזרה ויושב עליה, ופרכינן התם: ולעבדה מאתמול? ומשני: דחיקא ליה עזרה.

רש"י הסביר בתחילת דבריו מה הוא מעמד הקהל, ואחר כך הסביר רש"י על פי הירושלמי שהסיבה שבגללה אי אפשר לקיים את המעמד בשבת היא בשל הבימה.⁹

גם בגמרא (סוטה מא ע"ב) ציין רש"י את דברי הירושלמי הללו. כאמור לעיל, בגמרא שם נאמר שכדי לשלול את האפשרות שמעמד הקהל יתקיים ביום טוב האחרון, נאמר בתורה שהמעמד יהיה בחג הסוכות "בבוא כל ישראל" (דברים לא, יא), מאתחלתא דמועד. רש"י (ד"ה מאימת דמתחיל מועד) כתב:

שאינ תיקון הבימה דוחה לא את השבת ולא יום טוב. ומאתמול נמי לא עבדינן לה, דדחיקא לה עזרה. והאי טעמא מפרש בגמ' ירושלמי (פ"א) במס' מגילה דקתני הקהל מאחרין כשחל להיות בשבת, וקאמר מפני הבימה. ונעבדה מאתמול? דחיקא לה עזרה.

בירושלמי מוסבר מדוע לא מקיימים את המעמד כשמוצאי יום טוב הוא בשבת, ורש"י הוסיף וחדש שזו גם הסיבה מדוע לא מקיימים מעמד הקהל ביום טוב עצמו כשהוא לא חל בשבת.¹⁰ יש לציין עוד שרש"י לא הזכיר בדבריו (סוטה ומגילה שם) את הנימוק הנוסף שמופיע בירושלמי שמעמד הקהל נדחה בגלל התקיעה בחצוצרות.

התוס' (סוטה מא ע"א ד"ה כתב), ביארו את הגמרא:

...בבא כל ישראל ליראות' (דברים לא, יא) משמע מאתחלתא דמועד ביום ראשון, "במועד [שנת השמטה בחג הסוכות]" (דברים שם י) דמשמע בתוך המועד. ואהני "בבא כל ישראל" דמשמע מאתחלתא דמועד לא ביום ב' או ביום ג' אלא במוצאי יום טוב הראשון.

מהמילים "בבא כל ישראל" היה ניתן להבין שמעמד הקהל צריך להתקיים ביום הראשון של החג, ועל כן יש ללמוד מהמילה "במועד" שהכוונה היא ליום הראשון של חול המועד. תוס' המשיכו והקשו על רש"י:

אבל פי' רש"י תמוה דפי' דמהאי טעמא ביום טוב ראשון לא דתיקון בימה אינה דוחה יום טוב כיון דגזירת הכתוב לקרות מאתחלתא דמועד, יקראו בלא בימה. מנלן דבימה מעכבת? להכי מסתבר כדפי'.

תוספות הקשו על חידושו של רש"י שלא מקיימים את מעמד הקהל ביום טוב עצמו בשל הבימה. תוספות לא העירו על האמור בירושלמי שנימק את הסיבה לדחיית מעמד הקהל שחל בשבת.¹¹ לפי תוספות לא קיימו את המעמד ביום טוב הראשון בשל הלימוד מהפסוקים ולא בשל הבימה. היעדר בימה לא מעכב את קיום מעמד הקהל. תוספות הסבירו עוד בנוגע לבימה עצמה:

9 יש שהבינו (הרע"ב, התוס' יום טוב, משנה מגילה שם; הטורי אבן מגילה שם, ועוד) שרש"י כתב נימוק נוסף מדוע אי אפשר לקיים מעמד הקהל בשבת, מפני שאי אפשר להביא למקדש את הילדים הקטנים – הטף, בשל טלטול. אך נראה שרש"י הסביר בתחילה מה הוא מעמד הקהל ואחר כך הסביר מדוע בשבת אי אפשר בשל האמור בירושלמי.

10 כך כתב גם הרב מנחם המאירי (סוטה מא ע"א): "ולא היתה ביום ראשון שהרי יום טוב הוא, ואין תיקון הבימה דוחה לא שבת ולא יום טוב. ואין מצינן אותה מאתמול, שלא תהא העזרה נדחקת להם בכך".

11 מספר אחרונים (באר שבע, יד דוד, הערות הרב יוסף שלום אלישיב סוטה שם) דנו בכך שדברי התוספות הללו סותרים את האמור בירושלמי (מגילה א, ד) שדוחים את מעמד הקהל שחל בשבת מפני הבימה. אך כאמור תוספות העירו על ההרחבה של רש"י שנימק בהתאם לאמור בירושלמי מדוע לא מקיימים את המעמד ביום טוב עצמו. תוספות לא עסקו בשאלה מדוע מעמד הקהל שחל בשבת נדחה בשל הבימה. ראה עוד: ט"ז, אר"ח, סי' תרסח, ס"ק א.

ונראה דהיו בונין הבימה מערב יום טוב בנין של פרקים, ובחולו של מועד לא היו עושין שום בנין אלא מקימין אותה ומחברין הפרקים יחד. ואם לא בנו אותה מערב יום טוב נראה דבניינה לא היה דוחה אפילו חולו של מועד.

לפי תוספות היו בונים את הבימה מערב יו"ט בנין של פרקים, ובחול מועד לא בנו דבר. היו מקימים אותה ומחברים הפרקים יחד. ע"פ התוספות ניתן להבין שהיה ניתן גם להרכיב באופן כזה את הבימה גם ביום טוב וגם בשבת אם לא מחברים את הפרקים בחזקה אלא באופן רפוי, כמו במיטה של פרקים (שבת מז ע"א-ע"ב).

נראה מהתוס' שם שסברו שאם מעמד הקהל חל להיות בשבת המעמד יידחה ליום ראשון בגלל תקיעת החצוצרות ולא בגלל הבימה, משום שלפי דבריהם הבימה הייתה כבר מוכנה מערב יום טוב, ורק היו צריכים להכניס אותה פנימה ולהרכיב אותה באופן רפוי. אמנם יש להעיר שהתוספות לא הזכירו כלל את הנימוק שהדחיה היא בשל החצוצרות.

נראה אם כן שבמחלוקת הרמב"ם והראב"ד, חלקו גם רש"י ותוס'. הרמב"ם כתוספות, והראב"ד כרש"י, והיא גופה המחלוקת של ר' בא ור' יצחק בירושלמי.¹²

מחלוקת רש"י והרמב"ם בנוגע לדחיית מעמד הקהל כשחל בשבת דומה למחלוקת בנוגע לשמחת השואבה. לפי הרמב"ם היו מכינים את הגזוזטרה לשמחת בית השואבה מערב יום טוב, וגם את הבימה למעמד הקהל היו מכינים מערב יום טוב. לפי רש"י היו מכינים את הגזוזטרה לשמחת בית השואבה במוצאי יום טוב וגם את הבימה למעמד הקהל היו מכינים סמוך למעמד, ולכן אם המעמד חל בשבת היה אסור להכין את הבימה בשבת, ולפני השבת אי אפשר היה להכין הבימה במקומה כדי לא לדחוק את העזרה.

ג. מטרת התקיעה בחצוצרות בהקהל

בשמחת בית השואבה, משמעות הפועל תק"ן התפרשה בשני מישורים. תיקון פיזי או רוחני, אם כי נראה שההדגשה היא על התיקון הרוחני. נראה להסביר באופן דומה גם ביחס למעמד הקהל, את נקודת המחלוקת בין ר' בא ור' יצחק בירושלמי, ואת מחלוקת הרמב"ם והראב"ד. מחלוקתם היא בחשיבות ובערך שהם מעניקים לחצוצרה בה תקעו לפני המעמד, או לבימה עליה עומד המלך בהקהל. על פניו לא ברור מדוע בשל החצוצרות יש לדחות את המעמד. בתורה לא נאמר בפרשת הקהל שיש לתקוע בחצוצרות. אם מטרת התקיעות לשמש אמצעי לכנס את העם, ובשבת לא ניתן לתקוע, יכנסו את העם באמצעים אחרים, או שבשבת יקיימו את המעמד ללא התקיעות. הירושלמי לא שאל שאלות אלו. לעומת זאת על דברי רבי יצחק בי רבי חייה שאמר: "מפני הבימה", שאל הירושלמי מדוע לא להכין הבימה כבר מלפני החג? בירושלמי נאמרו שתי תשובות שאחת מהם הצביעה על בעיה ממשית, צמצום שטח העזרה, והשנייה הצביעה על בעיה הלכתית אחרת שיכולה להיגרם מכך שהבימה מונחת שם מערב יום טוב.

נראה שהעמדת הבמה במעמד הקהל נועדה ליצור תנאים טובים יותר לשמיעת קולו של המלך. לדעת ר' יצחק בי רבי חייה, אם לא ניתן להקים בימה בשל השבת זו סיבה מספיקה על מנת לדחות את המעמד. לעומת זאת ייתכן שהתקיעה בחצוצרות היא לא רק אמצעי על מנת לכנס את העם, אלא קבלת עול מלכות שמיים מחודשת. כך מתואר (משנה ה, ד):

¹² כך הסבירו מחלוקות אלו: הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, "זכר למקדש – מצות הקהל", ספר הקהל, עמ' 540; הרב צבי יהודה קוק, "לבירור הגדרת מצות הקהל", לנתיבות ישראל, ב, עמ' ק-קג. מהלך דבריו שם לתלות את המחלוקת בירושלמי בשאלה האם זו מצוה שמוטלת על הציבור ולכן יש צורך שיקהילו בחצוצרות, או על המלך, ולכן הבימה היא חלק מהתיקונים שנעשים לקראת קריאתו של המלך. ראה עוד: הרב חיים ברלין, שו"ת נשמת חיים סי' עג, דבריו בסוגיה זו במכתבו לאדר"ת; הרב משה פיינשטיין, "דחיית הקהל משבת משום איסור תקיעה בחצוצרות ובניית הבימה", שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ד, סי' סה; הרב יהושע ויצמן, מצוה ברה, א, עמ' רלט, רמז.

ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים, ושני חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו.

הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו.

הגיעו לעזרה, תקעו והריעו ותקעו.

היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא מזרח.

הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה והמה משתחווים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו. ר' יהודה אומר: היו שונים ואומרים: אנו ליה וליה עינינו.

האמירה "ואנו ליה עינינו" יש בה הודאה על קבלת מלכות שמיים, וקריאה זו הייתה מלווה ע"י תקיעה בחצוצרות או בשופרות, וכפי שעושים בראש השנה בו ממליכים את ה' (ראש השנה טז ע"א):

אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות. מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה? בשופר.¹³

גם בתקיעות הללו יש ממד של קבלת עול מלכות שמיים מחודשת כפי שהיה במעמד הר סיני, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ו):

וגרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני, אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכיון לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

התקיעה בחצוצרות היא לא רק לעורר את השומעים להתכנס, אלא יש בה גם קבלת עול מלכות שמיים, כאמור במדרש (תנחומא, פרשת בהעלותך, סי' ט):

"ויהי ביום כלות משה" (במדבר ז, א). כך פתח רבי תנחומא בר אבא "מי עלה שמים וירד" (משלי ל, ד) זה הקב"ה, שנאמר "עלה אלקים בתרועה" (תהילים מז, ו). כמו שעושין למלך בשר ודם כשהוא עובר ממקום למקום. מה הם עושין? מביאין לפידין ואבוקות ותוקעין לפניו בחצוצרות ובשופרות, כך עשו לפני הקב"ה שנאמר (תהילים צח, ו): "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (מדרש תנחומא (ורשא) פרשת נשא סי' כד).

כך גם ביחס למלך בשר ודם (מדרש תנחומא, פרשת בהעלותך, סי' טו):

מה הקב"ה כתיב בו: "עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר, ואמר לו הקב"ה למשה: מלך עשיתך, שנאמר "ויהי בישורון מלך" (דברים לג, ה). מה מלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו, אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף, שבשעה שתהא יוצא ומכניס את ישראל תוקעים בהם והן מתכנסין שנאמר "ותקעו בהן ונועדו אליך" (במדבר י, ג) לפיכך "עשה לך שתי חצוצרות כסף" (שם ב).

התקיעה בחצוצרה היא תקיעה מלכותית. כך ממליכים את הקב"ה, וממנה נלמד להמלכת מלך בשר ודם. כיוון שכך, תיקנו חכמים לתקוע בחצוצרות במעמד הקהל, לא רק בעת ההתקהלות במדבר. "כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם". (רמב"ם הל' חגיגה ג, ד). סדר התקיעות הוא תשובה

¹³ הריטב"א שם הוסיף: "שכן כתוב: 'ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאול עליהם למלך', ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא". יש להעיר שאין פסוק כזה. ייתכן שכוונת הריטב"א היא לאמור אצל שאול המלך: "וירעו כל העם ויאמרו יחי המלך" (שמואל א, י, כד), או לאמור אצל שלמה המלך "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה" (מלכים א, א, לט).

ראשונה לשאלה בה פתח הרמב"ם את ההלכה: "כיצד הוא קורא?". הן חלק מהותי מהמעמד עצמו. הן מרכזיות וחשובות, הן חלק מקבלת מלכות שמיים.

הרמב"ם ראה ערך רב בתקיעה בחצוצרה, ומרכיב משמעותי במעמד עצמו. כשם שבמעמד הר סיני, המלכת ה' הייתה בשופר, וכשם שבראש השנה ממליכים את הקב"ה בשופר, ובמקדש בחצוצרות וקול שופר, כך גם במעמד הקהל, שהוא שחזור של מעמד הר סיני, יש לתקוע בחצוצרות, ובכך כל אחד "יראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה" (רמב"ם הל' חגיגה ג, ו). ההתקהלות במקדש במעמד הקהל מטרתה חידוש הברית, והתחדשות בתורה (רמב"ם, מורה נבוכים ג, מו). אשר על כן, אם מעמד הקהל חל בשבת הוא נדחה לאחר השבת, כי לא נכון לקיים את המעמד ללא תקיעה בחצוצרות.

הראב"ד ראה בתקיעה בחצוצרות במעמד הקהל אמצעי להקהלת העם בלבד. אם לא ניתן להקהיל את העם באמצעות החצוצרות, אזי לא יתקעו. לכן הראב"ד העדיף את הנימוק לדחיית המעמד אם חל בשבת, בשל הבימה. את איסור העמדת הבימה ליד המזבח, בשל הפס' "לא תטע לך אשרה כל עץ", כבר פתר הראב"ד (הל' עבודה זרה ו, י): "בימה של עץ שעושים למלך בשעת הקהל, לשעתה היתה". הבימה עמדה יומיים בעזרה, ואין זה מבנה קבוע, והדבר מותר.

ד. שימוש בגוזזטראות בשמחת בית השואבה ובמעמד הקהל

שמחת בית השואבה שמתקיימת בכל שנה מתחילה במוצאי יום טוב הראשון של החג. אם נניח שגם מעמד הקהל שהתקיים פעם בשבע שנים נערך במוצאי יום טוב הראשון של חג (תפארת ישראל – יכין, סוטה, ז, ח), לא ידוע לנו מהו סדר המצוות, מה קודם למה. סביר להניח שמצוות הקהל קדמה, מאחר שזו מצווה מהתורה ואחר כך קיימו את שמחת בית השואבה.

בשמחת בית השואבה, דנו חכמים בנוגע להפרדה בין נשים לבין גברים כדי למנוע קלות ראש. והיו שלבים שונים, עד שהוחלט לבנות גוזזטראות, הנשים תהיינה למעלה, והגברים יהיו למטה וכך נפתרה הבעיה. מה היה במעמד הקהל? האם גם במעמד הקהל עמדו הנשים על הגוזזטראות? אין דיון על כך בדברי תנאים ואמוראים.

מספר אחרונים כתבו בעניין זה. הרב אהרון קוטלר (משנת רבי אהרון, חלק א, סי' ג) כתב:

ובהכרח דהיה התקון גדול והיה מספיק לשמחת בית השואבה ולמצות הקהל. והלשון ברמב"ם (הל' חגיגה ג, ד) "מתקבצין סביביו", אינו מכריח שלא היה שם תיקון, והרי גם קודם התיקון הגדול לא היו בערוביאי ממש, דהרי אלו מבפנים ואלו מבחוץ היינו בעזרת נשים ובחיל. ובדאי בהקהל שנאספו כולם גם טף היו גם כן בב' המקומות, אלא שהיתה אפשרות לבוא לידי ערוב אף שהיה מובדל החיל מעזרת נשים ב"ב מעלות כל אחת חצי אמה כמבואר במשנה מדות (ב, ג).¹⁴

לדבריו, בגוזזטראות שנבנו לשם שמחת בית השואבה השתמשו גם למעמד הקהל. התיאור לפיו העם מתקבץ סביב המלך על מנת לשמוע את קריאתו, איננו אומר שהיה זה בתערובת נשים וגברים, וזאת בניגוד לדברי הרב יהודה הרצל הנקין (שו"ת בניינים, א, עמ' יב) שכתב שהשתמשו בגוזזטרה רק בשמחת בית השואבה ולא במצוות הקהל, ושלזה התכוון הרמב"ם כשכתב שכל ישראל התקבצו סביביו. נראה שבמשפט שהכול "מתקבצים סביביו" בא הרמב"ם לומר שהמלך הוא העומד בראש המעמד, אך לא כדי לומר כיצד ובאיזה צורה עמד העם.

¹⁴ דברים דומים כתב גם: הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, או"ח, א, סי' לט). גם הרב ישראל אריאל (סידור המקדש לאם ולבת בישראל, עמ' 51) כתב שמסתבר שבמעמד הקהל הנשים עמדו על הגוזזטראות, כשלושה עקרונות מכתבים את המבנה של עזרת נשים: שלא תהיה תערובת בין גברים לנשים, שהנשים תראינה את המעמד, ושהגברים לא יסתכלו על הנשים.

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת ("זכר למקדש – מצות הקהל", בתוך: ספר הקהל, עמ' 539-538) כתב:

מקום הבמה והעם – ונראה לי עוד ממה שלא נזכר שהיה שם תיקון גדול כמו שמחת בית השואבה, יש לומר שהמלך היה יושב על הבמה באמצע העם במקום שהיתה מסתיימת עזרת ישראל ומתחלת עזרת נשים. וכהנים עומדים בעזרה שלהם וישראלים בשלהם ונשים בשלהן. והמלך באמצע משוך מן הצד, פניו כלפי כל העם, וממילא היה הכל על מקומו כדת וכהלכה.

לפיו, במעמד הקהל לא השתמשו בגזוזטראות. ההצעה שלפיה המלך היה יושב על במה שעמדה במקום שהיתה מסתיימת עזרת ישראל ובתחילת עזרת נשים, איננה תואמת את דברי הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ד), שכתב שהבימה הייתה "באמצע עזרת נשים". הרב מנשה קליין (שו"ת משנה הלכות, יד, סי' כד) כתב שההפרדה בין גברים לבין נשים במעמד הקהל, תלויה במצב הרוחני של העם:

בשעת הקהל, שפרשה זו וגם שאר פרשיות בהקהל נאמרו, תקשה היאך לא חששו מהתערובות, ובפרט במקום השכינה "והיה מחניך קדוש" (דברים כג, טו), ואמאי לא עשו מחיצה והבדל כדי שלא יתערבו ויבואו לידי הרהור ח"ו ואמאי אמרו הקהל אנשים ונשים וטף יחד? וצריך לומר דבמקום השכינה אין שלטון ליצר הרע וכולו קדש. ולכן בבנין המקדש [=צ"ל המשכן] כתיב: "ויבאו האנשים על הנשים" (שמות לה, כב)¹⁵ ולא חששו להבדיל. ובבית ראשון לא חששו מיצר הרע שהיתה שם השראת השכינה. אבל בבית שני פעמים היה ופעמים לא היה כמבואר בחז"ל לענין החמשה דברים שהיו חסר ואש מן השמים ואורים ותומים, ולכן חששו מהיצר הרע ועשו גזוזטרא אפילו בבית המקדש... ברם הרי בבית ראשון לא חששו וכל שכן במדבר דור דעה, ואצל משה יראה מילתא זוטרתא היא ושכינה מדברת מתוך גרונו של משה אין חשש מיצר הרע וליכא חשש תערובות.

לדבריו, ההפרדה היא תוצאה של המצב הרוחני. כששרתה שכינה בישראל במלואה, לא היה חשש של קלות ראש ופריצות מיצר הרע, ולכן לא הפרידו. אך בשלב מסוים בבית שני, כשהיה פחות בהשראת השכינה, כוחו של היצר הרע עלה ולכן היה צורך ליצור הפרדה. מדבריו ניתן להבין שאכן הנשים בתקופת בית שני עמדו בעת מעמד הקהל באותן גזוזטראות שהקימו לשמחת בית השואבה. הרב יחיאל מיכל טוקצ'נסקי (עיר הקדש והמקדש, ד, עמ' קג) הציע הצעה אחרת, תוך שהוא הבחין הבחנה מהותית בין שמחת בית השואבה לבין מעמד הקהל:

ומסתמא היתה אז מחיצה פרוסה להבדיל אז בין אנשים לנשים דהרי מעולם הקפידו שלא תהא תערובת אנשים ונשים וכדכתיב "בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים" (תהילים קמח, יב) ולא כתיב "עם" בתולות. והא דמסתפקו במצוות הקהל בוילון מבדיל, ואילו בשמחת בית השואבה הקימו גזוזטרא מיוחדת לנשים למעלה – אין זו שאלה. דזמן חגיגת חליל וכלי זמר ואורות ושמחה וששון יש לחשוש יותר לקלות ראש, והבדילו אז את הנשים בהבדל גמור.

אין מקור לכך שבמעמד הקהל חצו את העזרה בוילון, וזו השערה בלבד. אך ההבחנה בין המעמדות היא ברורה. מעמד הקהל הוא מעמד של קבלת תורה ואם יעמדו מעורב, משפחות משפחות, אין חשש לקלות ראש. בעוד שבשמחת בית השואבה יש חשש לקלות ראש בשל אופייה, ועל כן הפרידו באופן מוחלט בין הנשים לבין הגברים.

¹⁵ כך מופיע במדרש במדבר רבה [וילנא] יב, טז: "ויבאו האנשים על הנשים" (שמות לה, כב), שהיו דוחקות זה על זה, ובאים אנשים ונשים בערבוביא".

קשה להניח שהתחילו במוצאי יום טוב במעמד הקהל ללא הפרדה בין נשים לגברים, כשמשפחות משפחות נמצאות בעזרת הנשים למטה ובגזוזטראות, ובעת סיום המעמד היו נפרדים על מנת שהנשים תהיינה בגזוזטראות והגברים בעזרת הנשים למטה. המעבר ממקום למקום של גברים ונשים ובתנועה ניגודית, היה יוצר בוודאי המולה גדולה, ותערובת גדולה עוד יותר של אנשים וגברים. הדבר גם היה לוקח הרבה זמן. נראה אם כן שמאז שהיו גזוזטראות בעזרת הנשים לטובת שמחת בית השואבה, גם מעמד הקהל היה מתקיים באופן דומה – נשים למעלה וגברים למטה. "התיקון הגדול" שהיה בעזרת נשים בשמחת בית השואבה, השפיע והשליך גם על אופי מצוות הקהל בין אם הוא התקיים בלילה, במוצאי החג הראשון, ובין אם הוא התקיים במהלך היום הראשון של חול המועד.